

سرشناسه	: مبارکی ، مصطفی، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: بنیان‌های نظری و تحلیل محتوایی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۰/
مشخصات نشر	: شیراز: آریک، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۰ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۶۶-۹۵-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: قانون کیفری-- ایران.
موضوع	: آیین دادرسی جزایی -- ایران
شناسه افزوده	: رنجبر اردکانی، مصطفی، ۱۳۶۳ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲ ب۲م ۳۸۰ KMH
رده بندی دیویی	: ۳۴۵/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۲۵۷۳۱۱

ایران

انتشارات آریک

بنیان‌های نظری و تحلیل محتوایی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۰
تالیف: دکتر مصطفی مبارکی

با همکاری
مصطفی رنجبر اردکانی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۶۶-۹۵-۷

سال انتشار: ۹۲ نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰ صفحات: ۲۰۰

حروف چینی و صفحه آرایی: آریک

چاپخانه: آریک

آدرس: تهران-خیابان ۱۵ خرداد غربی-کوچه شهید بادامچی-پلاک ۳۰

Email: arinacomplex@yahoo.com

تقدیم به

استاد ارجمندم

جناب آقای دکتر سید محمد هاشمی (استاد دانشگاه شهید بهشتی تهران)

و برای

همه ی آموزگارانم،

آنهایی که به من آموختند.

سپاس گزاری

تقدیر و تشکر فراوان از

معاونت محترم پژوهش دانشگاه آزاد اسلامی واحد گچساران

دکتر عبدالرسول پوران فرد و مهندس آرمان پشتدار

همکاران دانشگاهی ام

دکتر علی جانی پور، دکتر فریبرز عوضزاده

مهندس محسن احمدی، نوراحمد علیزاده، رامین قنبری، مهدی رضایی

نذیر چتر روز

همکاران صنعت نفت

بیژن غلامقاسمی، حاج فضل الله قلندری، قدرت الله موسوی، دکتر سعید غلامی،

غلامحسین هاشمی، عباس طاهری، محمود غفاری، مسعود نویدی، علی شمس

۱.....	چکیده.....
۲.....	مقدمه.....
۶.....	فصل اول.....
۶.....	تحلیل باب کلیات و ساختار حقوقی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۰.....
۷.....	بخش اول : بررسی و تحلیل باب کلیات.....
۷.....	بند اول) تعریف مواد عمومی.....
۷.....	اول) تعریف قانون مجازات از زبان خود قانون.....
۸.....	دوم) نقد تعریف جدید.....
۸.....	الف) نقد تعریف قانون مجازات.....
۸.....	ب) نقد تعریف جرم.....
۹.....	بند دوم) بررسی اجمالی قانون جدید مجازات اسلامی.....
۹.....	بند سوم) سیاست حاکم بر پیش نویس قانون مجازات اسلامی در قیاس با نظام های پیشرفته حقوق
۱۱.....	جهانی.....
۱۱.....	اول) نظام کیفردهی در قانون قدیم و قانون جدید مجازات اسلامی.....
۱۱.....	الف) مجازات.....
۱۲.....	ب) نظام تعیین مجازات ها.....
۱۲.....	ج) تفکیک نظام کیفر دهی.....
۱۳.....	دوم) حذف مجازات های بازدارنده.....
۱۳.....	الف) تعریف مجازات های بازدارنده.....
۱۳.....	ب) توجیه حذف مجازات های بازدارنده.....
۱۴.....	بند چهارم) سیاست کیفری در نظام پیشرفته ی حقوق جهانی.....
۱۴.....	اول) اصلاح مجرمین.....
۱۴.....	دوم) بررسی علل وقوع جرم.....
۱۵.....	سوم) حذف مجازات اعدام.....
۱۵.....	چهارم) سیاست حبس زدایی.....
۱۶.....	پنجم) پیش گیری از وقوع جرم.....
۱۶.....	ششم) مجازات های جایگزین حبس.....
۱۶.....	هفتم) توجه به زبان دیدگان.....
۱۷.....	بند پنجم) نقاط مثبت ساختاری و سیاست های سازنده قانون جدید.....
۱۷.....	اول) تعدد جرم.....

الف) قلمرو تعدد جرم.....	۱۷
ب) عوامل شخصی و موضوعی رافع مسوولیت.....	۱۸
۱) طفولیت.....	۱۹
۲) جنون.....	۱۹
۳) اجبار اضطرار جهل اشتباه.....	۲۰
۳-۱) اجبار و اکراه.....	۲۰
۳-۲) اضطرار.....	۲۰
۳-۳) مسلوب الارادگی (خودکاری روانی).....	۲۱
۳-۴) دفاع مشروع.....	۲۲
۳-۵) انجام وظیفه قانونی.....	۲۴
ج) مکانیسم های تفرید مجازات ها.....	۲۴
د) سقوط مجازات و زوال محکومیت فردی.....	۲۵
۱) مرور زمان.....	۲۵
۲) توبه.....	۲۶
۳) اعاده ی حیثیت.....	۲۷
دوم) احراز شرایط مسوولیت کیفری.....	۲۸
سوم) پیش بینی موانع مسوولیت کیفری.....	۲۹
چهارم) تشخیص جرم افساد فی الارض برای دادگاه.....	۲۹
پنجم) احصای موارد تشخیص مهدورالدم.....	۳۰
الف) مهدورالدم و محقون الدم.....	۳۰
ب) مهدورالدم در قانون سابق مجازات (۱۳۷۰).....	۳۰
ج) مهدورالدم در قانون جدید.....	۳۰
د) نقد و تحلیل حقوقی موارد مهدورالدم در قانون جدید.....	۳۱
ششم) راه کارهایی برای کاهش آمار زندانیان و آزادی مشروط با گذراندن یک سوم مدت مجازات.....	۳۲
الف) روی کرد حبس زدایی و اعمال حبس خانگی.....	۳۲
۱) دیدگاه موافقین حبس زدایی.....	۳۲
۲) دیدگاه مخالفان حبس زدایی.....	۳۳
۳) حبس خانگی (اقامت در منزل).....	۳۴
۴) مجازات های جامعه مدار.....	۳۵
ب) نظام نیمه آزادی و آزادی مشروط.....	۳۷
هفتم) پذیرش مجازات برای اشخاص حقوقی.....	۳۸
هشتم) توجه به مجازات های تکمیلی و تبعی.....	۳۹

- الف) تحلیل حقوقی و مقایسه ای مجازات تکمیلی..... ۴۰
- ب) تحلیل حقوقی و مقایسه ای مجازات تبعی..... ۴۱
- ج) نظام فردی کردن مجازات..... ۴۲
- ۱) تخفیف با تبدیل مجازات..... ۴۲
- ۲) تعلیق اجرای مجازات..... ۴۲
- ۱-۲) شرایط مربوط به ماهیت و نوع جرم..... ۴۳
- ۲-۲) شرایط مربوط به مجرم..... ۴۴
- ۲-۳) شرایط مربوط به صدور قرار تعلیق مجازات..... ۴۴
- ۳) بررسی تطبیقی تعویق و تعلیق اجرای مجازات..... ۴۵
- نهم) افزایش دامنه ای حقوق اجتماعی..... ۴۶
- دهم) تاسیس نهاد های جدید..... ۴۸
- الف) نهاد تعویق صدور حکم..... ۴۸
- ب) نهاد نظام نیمه آزادی..... ۴۹
- یازدهم) توجه خاص به اطفال و نوجوانان و انطباق هرچه بیشتر قانون جدید با کنوانسیون جهانی حقوق کودک..... ۴۹
- الف) حذف تعزیر افراد نابالغ..... ۴۹
- ب) مسؤولیت نقصان یافته..... ۵۰
- ج) رشد کیفری..... ۵۲
- دوازدهم) اعمال قاعده ی درأ..... ۵۳
- سیزدهم) تفکیک حقوق جزای عمومی از اختصاصی..... ۵۴
- چهاردهم) روشن نمودن تفسیر اشتباه در هدف و هویت..... ۵۴
- پانزدهم) وضعیت ترک فعل در جنایت و جنایت عمدی بر حین..... ۵۵
- شانزدهم) توجه به اصل قانونی بودن جرم و مجازات..... ۵۶
- هفدهم) قلمروی اجرای قانون مجازات اسلامی در خارج از مرزها و پذیرش صلاحیت شخصی منفعل..... ۵۶
- هجدهم) اصل عطف به ماسبق نشدن حتی در مورد حدود و قصاص..... ۵۸
- نوزدهم) سایر نوآوری ها..... ۵۹
- الف) مرور زمان در امور کیفری..... ۵۹
- ب) سجل کیفری..... ۶۰
- ج) محاسبه مدت بازداشت قبلی برای مجازات حبس جزای نقدی و شلاق..... ۶۰
- د) حبس بدل از جزای نقدی..... ۶۰
- ه) مسوولیت کیفری پزشکان..... ۶۱
- و) تساوی دیه ی اقلیت های دینی با مسلمانان و رفع برخی تبعیض ها..... ۶۱

۶۳		بند ششم) نقاط منفی و سیاست های ناهمگن
۶۳		اول) انتقام از مجرم
۶۳		دوم) حذف و طرد فیزیکی مجرم
۶۴		سوم) تعارض با حقوق اساسی
۶۵		چهارم) عدم توجه به شرایط زمانی و مکانی اجرای مقررات اسلامی
۶۶		پنجم) اعمال جرائم خشونت زا
۶۶		ششم) عدم توجه به مبانی بین المللی
۶۷		هفتم) تسری مجازات به خانواده مجرم
۶۷		هشتم) عدم کنترل جرائم خشونت زا
۶۸		نهم) کم توجهی به حقوق زیان دیدگان
۶۸		دهم) ساز و کار مناسب برای تفسیر سلیقه ای قانون
۶۸		یازدهم) جای گاه مبهم جرم سیاسی
۶۹		دوازدهم) نقض اصل برائت
۶۹		سیزدهم) عدم توجه به آثار مخرب مجازات
۷۰		چهاردهم) استناد به علم قاضی در حق الله
۷۰		پانزدهم) محدود کردن میزان تخفیف
۷۱		شانزدهم) محدودیت قضات در پیش بینی معافیت از مجازات
۷۲		بخش دوم) ساختار قانون مجازات اسلامی
۷۲		بند اول) نقد و بررسی اصول حاکم بر دادرسی در قانون جدید مجازات اسلامی
۷۲		اول) مبانی اصول حاکم بر دادرسی در حقوق ایران
۷۳		الف) دادرسی اساسی در ایران
۷۴		ب) اصول تضمین کننده حقوق متهم
۷۵		۱) اصل برائت
۷۶		ج) منع شکنجه، تهدید و ارباب
۷۶		د) حق سکوت متهم
۷۷		دوم) مشروعیت تحصیل دلیل
۷۹		سوم) مفاهیم مربوط به ادله ی اثبات دعوی
۷۹		الف) اقرار
۸۰		ب) شهادت
۸۱		ج) قسامه
۸۲		د) سوگند
۸۳		ه) علم قاضی ونظام ادله ی مورد پذیرش در قانون جدید

۸۶	چهارم) مسؤولیت کیفری و بار اثبات آن
۸۸	پنجم) اصل قانونی بودن جرم و مجازات و محکمه
۸۹	ششم) چهل به حکم و اثر آن در قانون جدید
۸۹	بند دوم) ایرادهای ساختار قانون مجازات اسلامی
۸۹	اول) آزمایشی بودن قانون مجازات و نداشتن استحکام و ثبات نسبی
۹۰	دوم) ابهام در تشخیص جرم افساد فی الارض
۹۲	بند دوم) اشکالات مربوط به تلفیق مباحث شکلی و ماهوی
۹۲	اول) نقد ساختاری و شکلی
۹۲	دوم) روی کرد صرفاً فقهی به قانون و تبعات آن
۹۳	سوم) ابهام جایگاه رلی امر در بحث حدود
۹۳	چهارم) عدم رعایت اقتصاد قانون نویسی
۹۴	پنجم) مشکلات حذف بعضی از حدود در قانون جدید
۹۴	ششم) ابقای برخی از مشکلات قانون سابق
۹۵	هفتم) تفاوت در مجازات ها به دلیل تفاوت در دین و جنس
۹۶	هشتم) عدم توجه ویژه به مفاسد مالی و تعدید مجازات آن
۹۷	نهم) نبود زمان مناسب برای بررسی قانون توسط قضاة
۹۸	فصل دوم
۹۸	باب قصاص، دیات و مجازات های تعزیری و بازدارنده
۹۹	بخش اول) باب قصاص
۹۹	بند اول) اقسام قتل با تمرکز بر فقه اسلامی
۹۹	اول) قتل در فقه اسلامی
۱۰۰	دوم) عمل در فعل و عمل در قصد
۱۰۱	بند دوم) تعریف قتل عمد، شبه عمد و خطا محض
۱۰۱	اول) اقسام قتل با تمرکز بر سوابق تقنینی
۱۰۳	دوم) اقسام قتل با تمرکز بر قانون مجازات اسلامی (۱۳۷۰)
۱۰۵	بند سوم) شروع به جرم در قانون جدید مجازات
۱۰۵	اول) جرایم ناتمام در قانون مجازات اسلامی
۱۰۵	دوم) شروع به جرم
۱۰۶	الف) تعریف قانونی از شروع به جرم و انطباق با مفاهیم حقوقی
۱۰۶	۱) اصل پذیرفته شده در جرم انگاری شروع به جرم
۱۰۷	۲) مجازات شروع به جرم
۱۰۸	۳) تاثیر انصراف ارادی و غیر ارادی در شروع به جرم

ب) در حکم شروع به جرم.....	۱۰۹
۱) تعریف در حکم شروع به جرم و شرایط احراز.....	۱۰۹
۲) شمول بر جرم محال.....	۱۱۰
۳) شمول بر جرم عقیم.....	۱۱۱
سوم) بررسی آثار در حکم شروع به جرم.....	۱۱۲
بند چهارم) اقسام قتل با تمرکز بر قانون جدید مجازات اسلامی.....	۱۱۳
اول) تعریف جنایت عمدی.....	۱۱۳
دوم) مصادیق جنایت عمد.....	۱۱۳
سوم) نقد و تحلیل دادگستری خصوصی در قانون جدید و قانون سابق.....	۱۱۶
الف) زمینه‌های تاریخی اجازه اعمال حکم شرعی توسط افراد.....	۱۱۶
۱) حکومت و حاکمیت.....	۱۱۷
۲) اوضاع سیاسی و حکومتی صدر اسلام.....	۱۱۷
۳) گروه‌های مختلف جمعیتی.....	۱۱۸
۴) دارالاسلام و دارالحرب.....	۱۲۰
۵) اجرای حکم شرعی فراتر از مرزهای دارالاسلام.....	۱۲۱
ب) نقد موارد اجازه اعمال حکم شرعی توسط افراد در قانون سابق مجازات.....	۱۲۲
۱) از قانون مجازات عمومی ایران مصوب ۱۳۰۴.....	۱۲۲
۲) از قانون مجازات عمومی ایران مصوب ۱۳۷۰.....	۱۲۳
۳) قاعده ی فراش در قانون سال ۱۳۷۰.....	۱۲۵
ج) دادرسی خصوصی در قانون جدید مجازات.....	۱۲۶
د) تحلیل تطبیقی قتل فرزند توسط پدر یا مادر.....	۱۲۹
ه) اجازه اعمال حکم شرعی توسط افراد و مقتضیات زمان.....	۱۳۱
و) اعطای صلاحیت کیفری به افراد و نقض نظم عمومی.....	۱۳۱
ز) جای گاه فقهی اعطای صلاحیت کیفری به افراد.....	۱۳۲
بخش دوم) دیات و مجازات های بازدارنده.....	۱۳۳
بند اول) دیه و قواعد عمومی آن در قانون مجازات.....	۱۳۳
اول) دیه و مصادیق آن.....	۱۳۳
دوم) تحلیل حقوقی باب دیات.....	۱۳۷
الف) تعریف و موارد حد.....	۱۳۸
ب) شرایط عمومی حد.....	۱۳۹
ج) راه های اثبات حد.....	۱۴۰
د) تخفیف ، تبدیل، سقوط حد.....	۱۴۱

۱۴۳	ه) تعدد و تکرار جرم حدی و غیر حدی
۱۴۵	بند دوم) جرائم و مجازات های حدی
۱۴۵	اول) زنا و ملحقات آن
۱۴۹	دوم) لواط
۱۵۰	سوم) تفخیز
۱۵۱	چهارم) مساحقه
۱۵۱	پنجم) قوادی
۱۵۲	ششم) قذف
۱۵۲	هفتم) سب النبی
۱۵۳	هشتم) مسکر
۱۵۴	نهم) سرقت
۱۵۷	دهم) محاربه و افساد فی الارض
۱۵۷	الف) محاربه و فساد در لغت
۱۵۷	۱) محاربه در لغت
۱۵۷	۲) فساد در لغت
۱۵۸	ب) محاربه و فساد در قانون جدید
۱۵۸	ج) نقد محاربه و حدود آن در قانون جدید
۱۶۲	بند چهارم) مجازات های تعزیری
۱۶۲	اول) فلسفه ی حقوقی تقسیم بندی مجازات
۱۶۳	الف) تقسیم بندی مجازات
۱۶۳	ب) سیر تاریخی طبقه بندی قانونی مجازات ها
۱۶۳	۱) قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴
۱۶۴	۲) قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲
۱۶۴	۳) قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱
۱۶۵	۴) قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰
۱۶۵	۵) قانون جدید مجازات اسلامی
۱۶۵	ج) طبقه بندی پنج گانه و مبنای آن
۱۶۵	۱) ملاک طبقه بندی پنج گانه ی مجازات ها
۱۶۶	۲) طبقه بندی پنج گانه؛ منطقی یا غیر منطقی
۱۶۶	دوم) تعزیرات؛ تعریف و ویژگی ها
۱۶۶	الف) تعریف
۱۶۷	ب) ویژگی های تعزیر

۱۶۷	 معین نبودن مقدار و نوع
۱۶۷	 تأدیب و عقوبت
۱۶۸	 تمثیلی بودن
۱۶۸	 کمتر از حد
۱۶۸	 مجازات بازدارنده
۱۶۹	 تفاوت های قانونی (علمی) تعزیرات و مجازات های بازدارنده
۱۶۹	 ۱-۶) مقنن
۱۶۹	 ۲-۶) موضوع
۱۷۰	 ۳-۶) هدف
۱۷۰	 ۴-۶) تفاوت عملی تعزیرات و مجازات های بازدارنده
۱۷۱	 ۵-۶) حبس تعزیری و حبس مطلق
۱۷۱	 ۶-۶) تاسیس اصل
۱۷۲	 سوم) تحلیل حقوقی مجازات های تعزیری
۱۷۳	 نتیجه گیری
۱۷۸	 پیش نهاد
۱۷۹	 فهرست منابع و مآخذ

از اساسی ترین قوانینی که پس از انقلاب اسلامی، تدوین و به تصویب رسیده قانون مجازات اسلامی است. قانون مجازات با وجود این که از قوانین داخلی محسوب می‌شود. اما از بعد سیاسی و اجتماعی و به خصوص بین‌المللی انعکاس وسیعی داشته است. اهمیت فوق‌العاده‌ی این قانون سبب شده تا پیشرفت آن در هر مرحله با وسواس زیادی از جانب مسئولان مربوطه‌ی تقنینی کشور همراه شود. بدون شک اگر قانون مجازات هر کشوری با توجه به اصول مدرن حقوقی و با توجه به سیاست‌های نظام عدالت کیفری تنظیم شود و مقتضیات زمان و شرایط حوزه‌ی مکانی قانون درباره‌ی آن نیز مدنظر باشد، آن گاه فضات با دستی باز می‌توانند، شایسته‌ترین آرا را در پرونده‌های کیفری صادر کنند و مسیر جامعه را به سمت و سوی عدالت و انضباط اجتماعی رهنمون شوند. بی‌راه نیست که بگوییم، اگر کشوری بتواند مجازات کند و یا آن‌ها را اصلاح شده به جامعه برگرداند. به نحوی که در این میان هیچ بی‌گناهی به کیفر نرسد، اصلی‌ترین گام برای وصول آن جامعه به عدالت اجتماعی برداشته شده است. هرچه قواعد کیفری از نوشتگان یک پارچه‌تر و مبتنی بر آموزه‌های حقوقی و نظریه‌های ثابت شده علمی برخوردار باشند، قوانینی باقوام‌تر خواهند بود که بهتر از عهده‌ی برقراری نظم عمومی و پیشگیری عادلانه از جرم برآمده و به بازپروری انسان مدارانه‌ی بزه‌کاران و به ویژه بازسازی منصفانه بزه‌دیدگان و جبران آثار ناشی از بزه دیدگی آنان کمک خواهند کرد.

قانون مجازات اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین قوانین نظام حقوقی ما شناخته می‌شود. ارتباط بسیار تنگاتنگ آن با حقوق و آزادی‌های فردی و استقرار نظم جزایی غیر قابل اغماض است. این قانون حدود ۳ سال پیاپی بود که در مجلس شورای اسلامی مورد بحث و بررسی قرار گرفته بود. و بارها و بارها در مسیر شورای نگهبان و مجلس در رفت و آمد بود. تا این که بالاخره به تایید شورای نگهبان رسید و مراحل نهایی را برای اجرایی شدن پشت سر گذاشت. به نظر می‌رسد برخی از تغییرات اعمال شده در تعدادی از مواد این قانون در راستای برآورده کردن نیات و آرمان‌های جهانی حقوق بشر نیز می‌باشد. این قانون نهایتاً در اول خرداد ماه سال ۱۳۹۱ قابلیت اجرایی یافت. و به این ترتیب کشور، صاحب قانون جدید ماهوی در حیطه‌ی حقوق کیفری شد.

در این کتاب نگارنده با استفاده از روشی تحلیلی - کتابخانه‌ای به علل اساسی تغییرات در این قانون پرداخته و تحلیل منطقی و مقایسه‌ای آن با قانون مجازات سال ۱۳۷۵ به رشته‌ی نگارش درآمده و نکات برجسته و نوآوری‌های آن به همراه نارسایی‌های مربوطه در بوطه‌ی نقد قرار گرفته است.

تغییر و تحول در قوانین و مقررات و هنجارهای الزام آور به فراخور تغییراتی که در جوامع به وقوع می پیوندد امری لازم و اجتناب ناپذیر است. و در تمامی کشورهای دنیا چه آن ها که تحت تاثیر سیستم کامن لاو (حقوق عرفی) و چه کشورهایی که تحت تاثیر سیستم رومی- ژرمن (حقوق نوشته) هستند، به وقوع می پیوندد. لکن بحث اصلی پیرامون چگونگی اعمال این تغییرات و آثار ناشی از آن هاست؛ زیرا همواره عنوان اصلاحیه ی قانون متبادر کننده تغییرات مثبت در قوانین به اذهان است، حال اگر تغییرات اعمال شده مثبت نبوده بلکه به نوعی ناقض اصول باشد کاری عبث و بیهوده است. در چند سال اخیر بحث اصلاح قانون مجازات اسلامی و تقنین یک قانون منسجم و مستدل که دائمی نیز باشد بسیار مطرح شده است. و تلاش هایی نیز در این خصوص انجام شد تا بالاخره لایحه ای با عنوان لایحه ی اصلاح قانون مجازات اسلامی روانه ی مجلس و کمیسیون حقوقی و قضایی آن شد، که این امر در اجرای بند دوم اصل ۱۵۶ قانون اساسی به منظور سیر مراحل تصویب در مجلس شورای اسلامی و برای ارائه به دولت به وزیر دادگستری تحویل شد. این قانون مشتمل بر یک مقدمه، چهار باب (کتاب) و ۲۱ فصل بوده که برای اولین بار به تبعیت از بعضی کشورهای غربی به سبک کدبندی جدید تنظیم و تدوین گردیده بود. سرانجام پس از ماه ها کش و قوس نسخه نهایی آن در آبان ماه ۱۳۸۶ روانه ی صحن علنی مجلس شد و کلیات آن با قید یک فوریت به تصویب رسید.

هر چند شیوه ی تدوین، تنظیم، تقسیم، تصویب و ترتیب مواد یک قانون از امور شکلی آن است، اما نقش آن در ارایه ی قانونی جامع و مانع، پرهیز از تداخل و تعارض و تکرار و سهولت دست یابی به مواد قانونی امری انکارناپذیر است. قانون مجازات اسلامی قانونی است که طی ۱۶ سال به صورت آزمایشی در محاکم قضایی به اجرا درآمده است. و به دلیل اهمیت این قانون تمامی صاحب نظران حقوقی و ... بر این عقیده اند، که این قانون دیگر باید از حالت آزمایشی بیرون آمده و صورت دائمی بگیرد. در این قانون موارد چالش برانگیزی وجود داشت. از جمله قوانین مربوط به خانواده، قوانین مربوط به ولایت بر کودکان، سن مسوولیت کیفری کودکان، مجازات سنگسار، مهردالدم بودن، حبس زدایی، جرم زدایی از برخی اعمال و رفتارهایی که در گذشته جرم محسوب می شده، همچنین گشودن فصلی به نام مجرمان سیاسی، اعمال مجازات های جایگزین، تناسب جرم و مجازات ها و ... بر همین اساس ضرورت دائمی بودن - و نه آزمایشی بودن - این قانون بیش از پیش احساس می شود.

قانون مجازات اسلامی قبلی، که از سال ۱۳۷۰ به صورت آزمایشی در کشور اجرا می شود، قرار بود به مدت ۵ سال به صورت آزمایشی اجرا شده و در طول این مدت، اشکال های آن مشخص شده و مورد اصلاح قرار بگیرد. این قانون از سال ۱۳۷۵ به بعد، تمدید شده و بنابراین با گذشت دو دهه از اجرای آن، نیاز به اصلاح داشت. که به همین منظور، کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی، مأمور اصلاح و بازنگری در این قانون شد. اکنون در چهارمین سال از دهه ی پیشرفت و عدالت، قانون مجازات اسلامی به عنوان قانون مادر در زمینه ی جرائم و مجازات ها، پس از تصویب مجلس شورای

اسلامی، به تأیید شورای نگهبان رسیده و برای اجرا به قوه ی قضائیه ابلاغ شده است. اما این که از زمان تهیه قانون جدید مجازات اسلامی در قوه ی قضائیه (سال ۱۳۸۶) و اعلام وصول آن در مجلس (سال ۱۳۸۷) و تصویب آن در کمیسیون حقوقی مجلس (۱۳۸۹) و سپس تأیید نهایی آن از سوی شورای نگهبان (۱۳۹۰) چه تغییراتی در آن ایجاد شده، مساله ای است که مورد سوال همه حقوقدانان کشور است. در واقع، اطلاع از این فرآیند و تحولات ناشی از آن، به مثابه ی شجرنامه ی این مولود است که قرار است اثرات آن در آینده ی نزدیک به دنیای حقوق جمهوری اسلامی پا بگذارد.

ظاهراً از جمله ی امتیازات این قانون جدید در مقایسه با قانون سابق مشکلاتی که در اجرای قانون مجازات سابق پیش آمده بود، در قانون جدید جدید مورد توجه و اصلاح قرار گرفته است. مواردی که با مقررات اسلامی منتهای نداشته، در این قانون جدید اصلاح شده و مواد قانون جدید مجازات اسلامی، انطباق کامل با مقررات و موازین اسلامی دارد. برخی موارد شکلی از جمله صلاحیت دادگاه ها نیز در قانون جدید مورد توجه قرار گرفته است.

درباره نوآوری های صورت گرفته در قانون جدید مجازات اسلامی می توان بیان کرد: که در این قانون، نهادهای جدیدی پیش بینی شده از قبیل تعویق صدور حکم، نظام نیمه آزادی، نظارت بر محکوم از طریق سامانه های الکترونیکی، درجه بندی مجازات ها و ... که بسیار مفید، حائز اهمیت و گره گشا هستند. همچنین درباره ی تعیین مجازات ها، سیاست گذاری جدیدی انجام شده و مجازات ها را از حیث انطباق با جامعه و اثرپذیری و اثرگذاری آن ها در جامعه، در ۸ لایه، درجه بندی شده است.^۱ از مزایا و برجستگی های بارز قانون جدید استفاده ی تطبیقی از قوانین خارجی است. به این معنا که در استخراج هر قانونی استفاده از تجربیات دیگران در زمینه مورد بحث است. که برای قانون تجارت نیز از این اصل مهم استفاده شده است. از قوانین مصر، قانون مجازات فرانسه و قوانین آمریکا البته تا آن جایی که با موازین شرعی ما تداخلی نداشته، در تنظیم این قانون استفاده شده است. به عنوان نمونه مصداق هایی نیز برای این موارد نوشتن مواد مربوط به مجازات های اشخاص حقوقی از قانون فرانسه استفاده شده و برای تقسیم بندی تعزیرات به ۸ درجه از ماده ی ۱۹ قوانین عمومی ایالات متحده استفاده به عمل آمده که البته همه این موارد با تغییرات مورد نیاز برای مطابقت با شرع و قوانین داخلی انجام شده است. در قانون جدید مجازات اسلامی کاهش حبس پیش بینی شده است. قانون جدید بر این عقیده است؛ که مجازات زندان تنها راه حل پیش گیری و مقابله با جرایم نیست. بلکه قانون باید به سمت مجازات های جایگزین حبس حرکت کند. کاهش حبس در قانون جدید مجازات اسلامی به خوبی تبیین شده است. از دیگر نوآوری های این قانون می توان به پیش بینی مجازات اشخاص حقوقی نام برد. در قانون جدید مجازات اسلامی برای اولین بار برای اشخاص حقوقی پیش بینی مجازات شده است، این مجازات ها عبارتند از: انحلال، ممنوعیت یک یا چند فعالیت شغلی، جلوگیری از صدور اسناد تجاری تا ۵ سال، جزای نقدی، مصادره اموال و انتشار

۱ - حسینی نیک، سید عباس. لایحه جدید قانون مجازات اسلامی. تهران: نشر مجد، ۱۶ مهر ۱۳۹۱، ص ۲۲.

حکم محکومیت. جالب توجه این است که در قانون جدید گفته شده بود؛ که شخصیت‌های حقوقی دولتی و شرکت‌های دولتی و شرکت‌های غیردولتی مأمور به خدمات عمومی از این ضابطه معاف هستند. که شورای نگهبان این مساله را نپذیرفته است. و اعلام داشته که این ارگان‌ها هم مشمول این قانون هستند. و در صورت ارتکاب جرم می‌توانند مجازات شوند.^۱

تغییر مهم دیگری که در قانون جدید مجازات اسلامی اعمال شده، بحث تخفیف مجازات است. در قانون جدید مجازات اسلامی تخفیف و تبدیل مجازات را دقیقاً به مانند قانون سال ۱۳۵۲ منضبط کرده‌اند. با توجه به این موضوع دادگاهی نمی‌تواند، به عنوان مثال حبس ۷ ساله فردی را که بابت کلاهبرداری باید محکوم شود تبدیل به دو میلیون تومان جزای نقدی کند. و پدیده‌ی جدید دیگر نیز در قانون جدید مجازات اسلامی مطرح شده که در گذشته وجود نداشته است، یکی معافیت از کیفر البته نه در همه جرایم بلکه در جرایم خاصی که از شدت مجازات در سطح پایینی هستند. و دیگری تعویق صدور حکم به طوری که دادگاه با احراز این که طرف مقابل مرتکب جرمی شود و با احراز این موضوع که مجرم هم است، صدور حکم را به تعویق می‌اندازد و در این مدت می‌تواند، مرتکب را وادار به رعایت یک سلسله اقداماتی کند که به «دوره مراقبت» مشهور است. این تعویق صدور حکم می‌تواند متصل به تعلیق اجرای مجازات شود. یعنی در عین این که صدور حکم را به تعویق انداخت، ۶ ماه صبر کرده و در دوران مراقبت، وضعیت مرتکب را بررسی و در نهایت اجرای این مجازات را انجام داد، البته با شرایطی تعلیق می‌کنند. در قانون جدید بحث مجازات افراد زیر ۱۸ ساله به شکلی جهانی مطرح شده است. از آن جایی که کشور ما به کنوانسیون حمایت از حقوق کودکان پیوسته است. ماده اول این کنوانسیون، کودک را به فردی که کمتر از ۱۸ سال دارد تعریف می‌کند ولی در عمل با این که دادگاه‌های اطفال را داریم با موارد خاصی روبرو هستیم. در قانون جدید مجازات اسلامی، یک فصل از بخش مجازات‌های آن، مجازات‌ها و اقدامات تامینی و تربیتی مربوط به اطفال و نوجوانان است. در قانون جدید، طفل و نوجوان مفهومی غیر از نابالغ دارد، در زمینه‌ی اطفال و نوجوانان نابالغ اعم از دختر و پسر که مرتکب جرم مستوجب حد یا قصاص شوند و بین ۱۲ تا ۱۵ سال داشته باشند. همان تدابیر قبلی اجرا می‌شود. در مورد نوجوانانی که ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی دارند و مرتکب جرم تعزیری شوند، برحسب شدت جرم یکی از این تدابیر که شامل نگهداری در کانون اصلاح و تربیت، جزای نقدی از یک تا ۴۰ میلیون، کار رایگان در خدمات عمومی از ۶۰ تا ۷۲۰ ساعت که از روزی ۴ ساعت تجاوز نکند، جزای نقدی از ۱۰ تا ۴۰ میلیون ریال و نگهداری از دوماه تا پنج سال در کانون اصلاح و تربیت اتخاذ شده است.

بحث دیگر و قابل توجه این قانون توبه‌ی متهم و بحث نسخ قانون که به طور مشخص در قانون جدید مجازات اسلامی به صورت تازه مطرح شده است، هم چنین گذشت شاکی در این قانون به این شکل مطرح است. که فقط در جرایم قابل گذشت باعث سقوط مجازات می‌شود. و جرایم قابل گذشت در این قانون به این صورت تعریف شده که هر جرمی که در قانون تصریح شده باشد. قابل

۱ - زاهدی، عاطفه، لایحه قانون مجازات اسلامی، تهران: نشر جنگل، جاودانه، مرداد ۱۳۹۱، ص ۱۷.

گذشت بوده در غیر این صورت غیر قابل گذشت است. در این قانون، بحث «شروع به جرم» تعریف و قابل مجازات دانسته شده و برای آن، مجازات تعیین شده است. نکته ی مهم دیگری که در قانون جدید مجازات اسلامی آمده این است، که در جرایم تعزیری اگر کسی بگوید، که اقرار او ناشی از شکنجه و آزار بوده است، بدون بینه و شاهد پذیرفته می شود. انکار بعد اقرار در مجازات های موجب رجم یا اعدام، مطلقاً و در هر مرحله ولو در حین اجرا؛ موجب سقوط مجازات خواهد شد و به جای آن در زنا و لواط ۱۰۰ ضربه شلاق و در سایر موارد حبس تعزیری درجه ۵ در نظر گرفته می شود. بحث زنا در قانون جدید مجازات اسلامی بسیار کوتاه شده است. البته باید گفت که اعدام در این زمینه همچنان باقی است. هم چنین ضوابط مربوط به محاربه در این قانون مختصر شده است و باب جدیدی به نام بغی و افساد فی الارض به قانون جدید وارد شده است. در خصوص بخش های قانون جدید می توان ادعا نمود، قانون مجازات اسلامی جدید، فصل های متعدد و متنوعی دارد.^۱

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ که بر مبنای فقه جزایی اسلام تدوین و تصویب شده بود، به لحاظ ساختاری دارای اشکالاتی همچون عدم سودمندی، عدم جامعیت، عدم تدوین اصول و قواعد کلی و پرداختن به قضایای جزئی، بیاض، حجیم بودن و پیچیدگی مواد، اصطلاحات و نهادهای مبهم، رویه های متعدد درباره تعریف جرایم، تفصیل های غیر ضروری و بی نظمی و نادرستی تقسیمات، طبقه بندی مواد، انتخاب عناوین و واژه ها و ترتیب و تعیین جای گاه مواد، بود.^۲ که این امر مخاطبان و مراجعان به آن را دچار مشکل می کرد. قانون مجازات ۱۳۹۰ علی رغم کاستی هایی که در طول نگارش این کتاب به آن ها خواهیم پرداخت، به نظر می رسد که بتوان گفت، قانون قابل قبولی است.

در خاتمه از زحمات و مساعی مربوط به ویراستاری، مطابقه و اعراب گذاری و ... دوست گرانقدرم جناب آقای حمید پورحسن؛ تقدیر و تشکر می نمایم. قطعاً نظرات اندیشمندان و صاحب نظران علاوه بر تکمیل و تکامل کتاب موجبات مسرت این حقیر را نیز فراهم خواهد نمود.

مصطفی مبارکی

عضو هیات علمی مدعو دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات یاسوج

مصطفی رنجبر اردکانی

(مدرس دانشگاه پیام نور)

بهار ۱۳۹۲

۱ - شورای نویسندگان، لایحه جدید قانون مجازات اسلامی، تهران: نشر کتاب آوا، شهریور ۱۳۹۱، ص ۱۴.

۲ - محمدی جورکویه، علی، نقد ساختار قانون مجازات اسلامی، فصلنامه فقه و حقوق، شماره ۱، سال ۱۳۸۳.